

له پیناوی چه سپاندنی زمانی نووسینی هاوبهشی (ستانداردی) کوردی

دکتۆر نازاد عوسمان

(١)

رۆژگاری ئەمرۆشدا، چونکه گشت کوردستان ولاتیکی سهریه‌خۆ و به‌کگرتوو نییه و هه‌لومه‌رجی گونجاویش له گشت ولاته دابه‌شکه‌ره‌کانی کوردستاندا نیین، بۆیه زمانی ستانداردی کوردی ده‌توانریت به‌فه‌رمی ته‌نیا له کوردستانی باشوور (واته له هه‌رێمی کوردستانی عێراق) بچه‌سپیندریت، چونکه ئێستا لێره هه‌لومه‌رجی گونجاو بۆ ئەم مه‌به‌سته هه‌ن. هه‌روه‌ها چه‌سپاندنی زمانی ستانداردی کوردی له هه‌رێمی کوردستان مه‌رجی جێبه‌جێکردنی به‌فه‌رمیی (ره‌سمیی) کردنی زمانی کوردیی له عێراقی فیدرال (به‌پیتی ده‌ستووری هه‌میشه‌یی عێراق)، به‌شپوهیه‌کی رێکوپێک.

ئاشکرایه، که زمانی ستاندارد دیالیکته‌کان (زاره‌کان) پوچه‌ل یان ره‌تناکاته‌وه و له‌ناویان نابات، به‌لکو خه‌لکی سه‌ر به‌هه‌ر دیالیکت (زار) یک له‌نیوخۆیان دا، (سووران بن، یان کرمانج، یان هه‌ورامی، یان لور، یان زازا) هه‌ر

چه‌سپاندنی زمانی ستانداردی کوردی، واته شپوهیه‌کی نووسینی هاوبه‌شی کوردی، پێوسستییه‌کی یه‌کجار گرنگه: بۆ پاراستنی ره‌سه‌نیی زمانی کوردی و گه‌شه‌کردنی، بۆ پیشکه‌وتنی هۆشیاری نه‌ته‌وه‌یی، بۆ پته‌وکردنی یه‌کیه‌تی کوردان، بۆ به‌هێزترکردنی پێوه‌ندی مرۆفایه‌تی نیوان هه‌موو خه‌لکی کوردستان و بۆ سه‌رخستنی دۆزی ره‌وای کورد به‌گشتی، چونکه زمانی ستاندارد بنچینه‌ی هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی دروست و چوارچێوه‌ی یه‌کگرتنی نه‌ته‌وه‌یی ستراتیجی و بایه‌خدارترین پردی پێوه‌ندی نیوان کورد و میله‌ته‌کانی دیکه‌ی کوردستان - واته تورکمان و کلدان و ئاشووری و ئەرمه‌ن و مه‌رجی بنه‌ره‌تیی کیانی نه‌ته‌وه‌یی سه‌ره‌خۆیی ئاینده‌یه.

به‌لام تا ئێستا هه‌لومه‌رجی پێوست بۆ چه‌سپاندنی زمانی ستانداردی کوردی بۆ گشت کوردان له سه‌رانه‌ری کوردستان له‌بار نه‌بووه. له

به‌زاری خۆیان ده‌ئاخفن و وتووێژ ده‌کهن و ئه‌ده‌بی میلی - چیرۆک و هۆزان و شانۆ - ده‌رده‌پرن و هونه‌ری فۆلکلۆری - لاوک و ستران - ده‌چرن.

زمانی ستاندارد (هاوبه‌ش) پاش چه‌سپاندنی له سه‌ره‌تا به‌ره‌به‌ره‌ ته‌نیا وه‌ک زمانی نووسینی هاوبه‌ش له‌بواره‌کانی خۆیندن و راگه‌یاندن و ئیداره‌ی هاوبه‌ش له‌ ههریمی کوردستان و ده‌وله‌تی عێراق و پاشانیش له‌ هه‌موو لایه‌ک و له‌ لایه‌ن گشت کورد و کوردی نووسان و دوواتر له‌ ئاخافتنیش له‌نیوان خه‌لکی سه‌ر به‌دیالیکته‌ جوداوازه‌کانی کوردی و کوردیزانانی نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ بۆ له‌یه‌ک تیگه‌یشتن به‌چاکی به‌کارده‌هێنرێت.

له‌راستیدا نه‌چه‌سپاندنی زمانی ستانداردی کوردی که‌لینیکی زۆر گه‌وره‌یه‌ و پێویسته‌ هه‌رچی زوه‌ - پێش ئه‌وه‌ی زۆر دره‌نگ بیت - چاره‌ بکریت: پێش ئه‌وه‌ی تووشی پینج زمانی نووسین و ئاکامه‌ سلبيیه‌کانی بین، واته‌ پێش ئه‌وه‌ی براو خوشکانی فه‌یلی و هه‌ورامی و زازاش دیالیکتی تایبه‌تی خۆیان بۆ ئه‌م مه‌به‌سته - له‌ جیاتی زمانی ستاندارد، واته‌ شیوه‌یه‌کی هاوبه‌ش - به‌کاربه‌یتن، زاوه‌کانی کوردی پتر له‌یه‌کدی دووربه‌کونه‌وه‌ و تاوه‌کو چیدیکه‌ نه‌یارانی گه‌له‌که‌مان - له‌ ریزی گه‌لانی سه‌رده‌ست - و توێژه‌رانی بیانی به‌ئاشکرا و به‌رزتر هاوازه‌کهن یان نه‌نووسن: "کورده‌کان پینج زمانیان هه‌یه"، نه‌ک پینج دیالیکت! (١)

هه‌رچه‌نده‌ نزیکه‌ی سه‌قده‌ سه‌له‌ (له‌ به‌هاری ١٩٩١) هه‌ پارچه‌یه‌کی گه‌وره‌ی کوردستانی باشوور "کوردستانی عێراق" تا راده‌یه‌کی زۆر نازاده و «کۆری زانیاری کوردی»ش (به‌ناوی کۆری زانیاری کوردستان) چه‌ندین ساڵ (به‌ناو) له‌ هه‌ولێر هه‌بوو، به‌لام به‌ داخه‌وه‌ نه‌کۆری ناوبراو و نه‌ هیچ دامه‌زراوه‌یه‌کی دیکه‌، هیچ هه‌نگاوێکیان، نه‌ک ته‌نیا بۆ چه‌سپاندنی زمانی ستاندارد، به‌لکو بۆ پێشخستنی شیوه‌ی نووسینی هه‌ردوو زاری

(دیالیکتی) گه‌وره‌ و له‌یه‌ک نزیک‌کردنه‌وه‌شیان نه‌هاوێشتوه‌! بۆیه‌ ده‌بیت چیدیکه‌ که‌مه‌ترخه‌می له‌مباره‌یه‌وه‌ نه‌کریت و کۆششی ئه‌م کاره‌ مه‌زن و پیرۆزه‌ به‌زوترین کات له‌ ههریمی کوردستان ده‌ستپێکات، له‌ریگه‌ی ئه‌کادیمیایه‌کی زانستی کوردی کارا و شیاو.

به‌هه‌رحال له‌به‌رئه‌وه‌ی، له‌ ئه‌نجامی سه‌دان سه‌له‌یی پارچه‌پارچه‌کردنی کوردستان و چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ لایه‌ن ده‌سه‌لاتدارانی گه‌لانی سه‌رده‌ستی دراوسێ و له‌به‌ر چربی سه‌روشتی (تۆپۆگرافی) چیاپی و گه‌لییای خاکی کوردستان و له‌به‌ر هۆی دیکه‌ش، زاوه‌کانی زمانی کوردی، به‌تایبه‌تی شیوه‌ی نووسینی هه‌ردوو زاری گه‌وره‌ی ئیستا شانبه‌شانی یه‌کدی له‌ فیرگه‌و ده‌زگا‌کانی به‌رپۆه‌بردن و راگه‌یاندن به‌کارده‌هێنرین، له‌یه‌ک دوورکه‌وتونه‌ته‌وه‌. له‌به‌رئه‌وه‌ چه‌سپاندنی زمانی ستانداردی کوردی (شیوه‌ی نووسینی هاوبه‌ش) جاری له‌ ههریمی کوردستانی کورمانجی ئاسان نییه‌. بۆیه‌ هه‌شتا لێره‌ش شیوه‌ی نووسینی دوو زار: زاری ناوه‌راست واته‌ ناسراو به‌ سوێری، به‌تایبه‌تی بنزاری سلیمانی و زاری باکوور واته‌ ناسراو کرمانجی (٢)، به‌تایبه‌تی بنزاری بادینی (یان دیالیکتی کرمانجی سه‌روو و دیالیکتی به‌کرمانجی خواروو) له‌نووسین: بۆ خۆیندن و راگه‌یاندن و ئیداره‌، به‌که‌موکورتییه‌کی به‌رچاو له‌ هه‌موو بواریکی زمان، وه‌ک زمانی ها‌تۆچۆکردنی زانیاری "lingua franca" به‌کارده‌هێنرین.

ئه‌گه‌ر کوردستان سه‌ره‌خۆ و یه‌کگرتوو بوایه‌، یان پارچه‌کانی دیکه‌ش وه‌ک کوردستانی باشوور تا راده‌یه‌کی زۆر نازادبووان، ده‌کرا بۆ چه‌سپاندنی زمانی ستانداردی کوردی (هاوبه‌ش) دیالیکتی باکوور (کرمانجی) بکریته‌ بنچینه‌، چونکه‌ ریزمان له‌و زاوه‌دا ره‌سه‌نتر ماوه‌ته‌وه‌ (به‌تایبه‌تی له‌بواری نیرومی و جیناو و سه‌رچاوه‌ی کردار) دا، واته‌ زمانی

پینج دیالیکت له‌سه‌ر چه‌سپاندنی یه‌ک له‌و دوو شیوه‌ی ئیستا شانه‌شانی به‌کدی به‌کارده‌هینرین، یان ده‌ستیشانکردنی شیوه‌یه‌کیان وه‌ک بنچینه، بۆ چه‌سپاندنی زمانی ستانداردی هاوبه‌ش کۆک نین، به‌لام بیگومان ئەم دۆخه‌ نابیت ئاوا بمیته‌وه، ئەگه‌ر بمانه‌ویت یه‌ک زمانی ستانداردی کوردی هاوبه‌ش واته‌ یه‌ک شیوه‌ی هاوبه‌شی نووسینمان هه‌بیت و له‌مه‌ترسی پارچه‌ پارچه‌بوونی زمان و نه‌ته‌وه‌که‌مان رزگارمان بیت. بۆیه‌ ده‌بیت بۆ چه‌سپاندنی زمانی ستانداردی کوردی هاوبه‌ش گروپیک زانای شاره‌زا له‌م بواره‌دا، واته‌ پسپۆر و لیزانانی زمان له‌هه‌ر پینج دیالیکت و له‌ چوارچێوه‌ی ئیستیتوتیکی زانستی دیاریکراو له‌ هه‌ریمی فیدرالی کوردستاندا، به‌پشتگیری ته‌واوی په‌رله‌مان و حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان، کۆششی به‌رچاو و کارتیکی چروپ بکه‌ن له‌ پیناو چه‌سپاندنی شیوه‌یه‌کی نووسینی هاوبه‌شی کوردی (ستاندارد) له‌ هه‌ریم و بۆ هه‌موو کوردان، نه‌ک ته‌نیا بۆ هه‌موو کوردان له‌ هه‌ریمه‌کانی دیکه‌ی عیراقیش، به‌لکو بۆ هه‌موو کوردو کوردیزانیک له‌ هه‌ر چوار پارچه‌ی کوردستان و له‌ده‌ره‌وه‌ی ولاتیش، به‌لام له‌سه‌ره‌تا له‌پیناوی یه‌ک‌خستنی شیوه‌ی نووسینی کوردی له‌ تیکرای هه‌ریمی کوردستان له‌بواره‌کانی، خۆتندن و راگه‌یاندن و ئیداره‌دا و بۆ جیبه‌جیکردنی به‌فه‌رمیکردنی زمانی کوردی له‌ عیراق شانه‌شانی زمانی عه‌ره‌بی، به‌پیتی ده‌ستووری هه‌میشه‌بی عیراق، به‌ریکوپیککی: له‌ریگه‌ی توێژینه‌وه‌یه‌کی زانستی فراوان و هه‌لسه‌نگاندنیکی دروستی ئەنجامه‌کان له‌ هه‌موو رووبیکه‌وه‌و گه‌یشتن به‌قه‌ناعه‌تیکی هاوبه‌شی ده‌سته‌ی راپه‌راندنی ئەرکه‌که‌ به‌تایبه‌تی و گه‌لی کورد له‌ هه‌ریم به‌گشتی. به‌رای من ده‌بیت به‌راشکاوی دان به‌وه‌دا بنین، که‌وا زمانی ستانداردی کوردی هاوبه‌ش ناتوانیت له‌ تیکه‌لاوکردنی ته‌واوی هه‌ر پینج دیالیکت، یان

نه‌ته‌وه‌ دراو‌سییه‌کان که‌متر کاربان تیکردوه‌ و له‌باره‌ی فۆنه‌تیکه‌شه‌وه‌ موزیکه‌تره‌ - له‌به‌ر مانه‌وه‌ی ده‌نگه‌کانی (ف) و (ژ). هه‌روه‌ها له‌به‌رته‌وه‌ی نزیکه‌ی نیوه‌ی کوردان به‌م دیالیکته‌ ده‌ناخشن. له‌ لایه‌کی دیکه‌وه‌ شیوه‌ی نووسینی دیالیکتی ناوه‌راست (سۆرانی)، له‌میژه، له‌ لایه‌ن خه‌لکیکی زۆره‌وه‌ له‌ ناوچه‌یه‌کی گه‌وره‌ی کوردستانی باشوور بۆ خۆتندن و نووسین به‌کارده‌هینریت و له‌ دیالیکتی فه‌یلی و دیالیکتی هه‌ورامی (یان گۆرانی): واته‌ زاری لیدوانی هه‌ورامی و کاکه‌یی و زۆربه‌ی شه‌به‌ک) نزیکتره، بۆیه‌ زۆربه‌ی نووسه‌رانی سه‌ر به‌م دیالیکته‌ وای به‌چاک ده‌زانن، که‌ ئەم دیالیکته‌ بیته‌ بنچینه‌ی زمانی نووسینی کوردی هاوبه‌ش (ستاندارد). شایه‌نی باسه‌ که‌وا له‌ زاری ناوه‌راستدا بنزاری موکریانی له‌گشت بنزاره‌کانی دیکه‌ ره‌سه‌نتر و ره‌وانتر ماوه‌ته‌وه‌ و له‌ زاری کرمانجیش نزیکتره، بۆیه‌ وای به‌چاک ده‌زانم، که‌وا وه‌ک پتوه‌ری به‌راوردکردنه‌وه‌ له‌ چه‌سپاندنی زمانی نووسینی هاوبه‌شدا به‌کاربیت. هه‌روه‌ها بنزاری برادۆست شیوه‌ تیکه‌لاوییه‌کی نیوان هه‌ردوو دیالیکتی باکوور و ناوه‌راستی پتوه‌دیاره، چونکه‌ ناوچه‌که‌یان که‌وتوه‌ته‌ نیوان ناوچه‌کانی هه‌ردوو دیالیکتی باکوور و ناوه‌راست. بۆیه‌ وچاکه‌ ئەم دوو تیبینیانه‌ له‌ هه‌لسه‌نگاندنی راوبووچه‌نه‌کان بۆ چه‌سپاندنی زمانی ستانداردی هاوبه‌ش ره‌چاو بکرتن و بایه‌خیان پیدریت.

به‌هه‌رحال نه‌ گشت کوردستان سه‌ره‌خۆیه، نه‌ ئەو هه‌لومه‌رجه‌ی هه‌نووکه‌ له‌ باشووردا هاتونه‌ته‌ کایه‌وه‌ له‌ پارچه‌کانی دیکه‌ی کوردستاندا هه‌ن، هه‌روه‌ها ئیستا قه‌ناعه‌ت، یان سه‌لماندنیککی هاوبه‌ش به‌دروستی و ره‌وایی به‌بنچینه‌بوونی یه‌ک له‌و دوو دیالیکته‌ گه‌ورانه‌ و ویستی بۆ یه‌کدی داهینان (کۆمپرومیس) له‌م باره‌یه‌وه‌ له‌ گۆرتدا نییه‌. واته‌ هێشتا زمانناس و زمانه‌وانانی کوردی سه‌ر به‌هه‌ر

یه‌کلاکردنه‌وهی ئەم ئەرکه به‌رز و گرنگه‌ش ده‌بیت پسیپۆری زمان و زمانه‌وانانی شاره‌زا و دلسۆز له‌به‌ر رۆشنایی توێژینه‌وهی زانستی و به‌ره‌چاو‌کردنی به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی بالا له‌ چوارچێته‌وه‌ی ئەکادیمیایه‌کی کارای زمانی کوردی به‌راشکاوی پریاربده‌ن، کامه‌ شیوه‌ی به‌کارهاتوو تا ئیستا بۆ ئەم مه‌به‌سته له‌بارتیه.

به‌هه‌رحال ده‌بیت چه‌سپاندنی زمانی ستاندارد (هاویه‌ش) پاش گه‌شه‌سه‌ندن و فراوانکردنی شیوه‌ی نووسینی ئیستای هه‌ردوو دیالیکت (زار) بیت، به‌سووده‌رگرتن له‌ هه‌ر سێ زاره‌کانی دیکه‌و گشت بنزاره‌کانی (sub dialects) زمانی کوردی. بۆ به‌ده‌یه‌تانی ئەم ئامانجه‌ش وا چاکه‌ هه‌نگاوه‌کانی سه‌ره‌تا بریتی بن له‌: دانانی فه‌ره‌نگ (قاموس)ی مه‌زنی هه‌موو دیالیکت و بندیالیکت (زار و بنزاره‌کانی) زمانی کوردی، لیگرتن و په‌سه‌ندکردنی یه‌ک زاره‌وه‌ی گونج‌او له‌ په‌یفه‌ هاوواتا (synonym) کان بۆ ناوه‌ دیاره‌کان، واته‌ بۆ ناوی قوتابی / خوتندکار، قوتابخانه / خوتندنگه، ده‌نگویاس / هه‌وال / نووچه ... هتد، هه‌روه‌ها بۆ په‌سه‌ندکردنی دوو شیوه‌ی ده‌نگدان (pronunciation) ی گونجاو بۆ هه‌ندیک په‌یفه‌: وه‌ک ئاو- ئاف، ناو- ئاف، پبواز، پبشاز... هتد. بۆ ده‌ستنی‌شانکردن و په‌سه‌ندکردنی ریتبازی و پینووس، به‌تایبه‌تی پتکه‌وه‌ نووسینی کردار و ناو... هتد. بۆ ده‌ستنی‌شانکردن و په‌سه‌ندکردنی یه‌ک یان دوو ئەلف بی (alphabet) - چیکراو له‌ ئەلف بای عه‌ره‌بی و له‌ ئەلفابیتی لاتینی، پاشتریش ئەنجامی توێژینه‌وه‌ی ریتزمان بۆ چه‌سپاندنی زمانی ستاندارد روونبکریته‌وه.

زۆربه‌ی زمانه‌ ستاندارده‌کانی جیهان به‌م شیوه‌یه‌ دروستبوون، بۆ نمونه‌ بنچینه‌ی زمانی په‌تی (فصحی)ی عه‌ره‌بی دیالیکتی ناوچه‌ی قوره‌یشه‌و بنچینه‌ی زمانی ستانداردی (به‌رزی) ئەلمانی

ئاوتیه‌کردنی هه‌ردوو دیالیکتی سوێزانی و کرمانجیش (زاری باکوور و زاری ناوه‌راست) دابه‌ینریت، ئەگه‌ر یه‌کیک له‌ دوو دیالیکتانه نه‌کریته‌ بنچینه‌ی کاره‌که له‌بواری ریتزمان - جا هه‌ر کامه‌ی له‌ ئەنجامی لیکنۆلینه‌وه‌یه‌کی زانستی تیروته‌سه‌ل سه‌لمیندرا، چونکه‌ دوو دیالیکته‌ گه‌وره‌ پتکه‌وه‌ به‌کارهاتوو‌ه‌کان له‌بواری ریتزمان زۆر له‌به‌کدی دوورکه‌وتوو نه‌ته‌وه‌ (بۆ زانیی پتر له‌م باره‌یه‌وه‌ پروانه‌ کتیبه‌کانی مامۆستا قه‌ناتی کۆردۆ و مامۆستا جه‌مال نه‌به‌ز

QanateKurdo.ZimaneKurdi.Frankfurt..1981

و (جه‌مال نه‌به‌ز، زمانی یه‌کگرتوی کوردی، بامبیرگ، ۱۹۷۶)، بۆیه‌ پتویسته‌ ئەو ئەکادیمیایه‌ی له‌جێگه‌ی کۆری پتیشوو له‌ هه‌ولپیر داده‌مه‌زیت، به‌دروستی دابه‌زی‌ندریته‌ و ئەم مه‌سه‌له‌یه‌ش له‌به‌ره‌چاو‌بگریته‌، له‌ کۆششیدا هورده‌بین و کاربگه‌ر بکریته‌ تاوه‌کو بتوانیته‌ ئەرکی گرانی سه‌رشانی، واته‌ چه‌سپاندنی «زمانی نووسینی ستانداردی کوردی» به‌شیوه‌یه‌کی ریک و له‌ ماوه‌یه‌کی گونجاو دا ئەنجام بدات.

جا چونکه‌ زمانی نووسینی هاویه‌شی کوردی ناگریته‌ له‌ تیکه‌لا‌و‌کردنی ته‌واوی شیوه‌ی هه‌ردوو دیالیکتی گه‌وره‌ش، که‌ ئیستا شانبه‌شانی یه‌کدی له‌بواره‌کانی خوتندن و راگه‌یاندن و ئیداره‌ له‌ هه‌ریمی کوردستانی فیدراڵ و له‌ لایه‌ن کوردو کوردینووسان، به‌کارده‌یه‌ترین، دابه‌ینریت، بی ئەوه‌ی یه‌کیکیان بیه‌سته‌ بنچینه‌. ده‌بیت ریالیست (واقیعی) بین و ته‌نیا یه‌ک ریکه‌مان له‌به‌ره‌ بۆ چه‌سپاندنی یه‌ک شیوه‌ی نووسینی ستانداردی هاویه‌ش، ئەوه‌یش کردنی یه‌ک له‌ دوو شیوه‌ی نووسینه‌یه‌ به‌بنچینه‌ی زمانی نووسینی هاویه‌شی کوردی، بۆ نه‌وه‌کانی هه‌ر پینج دیالیکت (کرمانجی، سوێزانی، فه‌یلی، هه‌ورامی و زازیی). بۆ

زمانی کوردی؛ له‌بنه‌چه‌که‌دا به‌تیپی (د) ده‌ستپیده‌کات، بۆ نمونه: ده‌زانم، ده‌توانم، ده‌چم، ده‌که‌م، ده‌کرپن، ده‌خوینیتته‌وه نه‌ک نه‌زانم، نه‌توانم، نه‌چم، نه‌که‌م، نه‌کرپن، نه‌خوینیتته‌وه ... هتد - له بنزاری سلیمانیدا تیپی (د) که‌وتوو بۆ به‌راوردکردن سه‌رنج بده‌نه زاری کرمانجی و زۆربه‌ی بنزاره‌کانی سۆرانی.

* کرداری ئیستاکی یان داهااتوو بۆ که‌سی سییه‌م یان کرداری باری نه‌زانراو؛ له زاری سۆرانی هه‌ندیک جار تیپیک (ت) یان دوو تیپی که‌وتوون (هت) و (تت)، بۆ نمونه، دنووسسریت نه‌و دئ، به‌کار دئ، به‌کار دینرئ / دروستترو بۆ نزیکبونه‌وه له زاری کرمانجی، و اچاکه ئاوا بییت، نه‌و ده‌هیت، به‌کار ده‌هیت، به‌کار ده‌هیت، چونکه سه‌رچاوه‌ی کرداره‌کانیش (هاتن) و (به‌کاره‌یتان)ن.

* جیناوه‌کانی دۆخی خاوه‌نی، و اچاکه بۆ ئەم مه‌به‌سته وه‌ک هه‌ندیک بنزاره‌کانی سۆرانی و بۆ نزیکبونه‌وه له زاری کرمانجی، ئەم جیناوانه‌ی خواره‌وه به‌کار به‌یتن، بۆ نمونه بگوتریت: کتیبی من، پینووسی تۆ، مائی وی، ولاتی مه، کاری وه، باخی وان.

* له باره‌ی پاشگری تر، و اچاکه وه‌ک زۆربه‌ی بنزاره‌کانی سۆرانی بۆ دۆخی نادیاربی سیفته (adjective) و پیش و پاشی کات به‌کار بییت، بۆ نمونه: زۆتر، که‌متر، جوانتر، گه‌وره‌تر، زووتر، دره‌نگتر، پیشتر، دواتر... هتد: واته وه‌ک بنزاری سلیمانی به‌مه‌به‌ستی (another) یش به‌کار نه‌هیت وه‌ک شاریکی تر، که‌سیکی تر، جاریکی تر، ئیتر، بۆ ئەم مه‌به‌سته و اچاکه، که‌وا وه‌ک زۆربه‌ی بنزاره‌کانی سۆرانی و بۆ نزیکبونه‌وه له زاری کرمانجی - وه‌ک مامۆستا جه‌مال نه‌به‌زیش له کتیبی ناوبراو دا پیشنیاز ده‌کات - ئاوه‌لناوی (دی) به‌کار به‌یتن، واته شاریکی دی، که‌سیکی دی، جاریکی دی، ئیدی ... هتد.

(Hochdeutsch) دیالیکتی باشووره - که جوداوازییه‌کی گه‌وره‌ی هه‌یه له‌گه‌ڵ دیالیکتی باکووری ئەلمانیا (plattdeutsch).

له هه‌ندیک ولاتی فره دیالیکت یان فره زماندا زاریک، یان زمانیکی خۆیی نه‌کراوه‌ته زمانی ستاندارد، به‌لکو زمانیکی نیوده‌وله‌تی (ئینگلیزی یان فره‌نسی یان ئیسپانی) کراوه‌ته زمانی فره‌می سه‌رتاپای ده‌وله‌ت، بۆ نمونه ئینگلیزی له هیندو مالیزیا و نه‌ندونسییا، فره‌نسی له زۆر ولاتی ئه‌فریکی و ئیسپانی له زۆربه‌ی ولاتانی هه‌ردوو کیشوهری ئه‌مریکا، به‌لام ده‌بیته‌وه له‌به‌رچاو بگیریت، که ئەوان ده‌وله‌تی سه‌ره‌خۆی خۆیان هه‌یه.

شایه‌نی باسه، که پاش په‌سه‌ندکردنی زمانی ستانداردیش واته یه‌ک شتیه‌ی هاوبه‌شیش، خه‌لکی هه‌ر ناوچه‌یه‌کی کوردستان هه‌ر به‌دیالیکتی خۆیان له‌گه‌ڵ یه‌کدی ده‌ناخشن و چالاکی ئه‌ده‌بی و هونه‌ری تایبه‌ت به‌خۆیان به‌زاری تایبه‌تی خۆیان نه‌نجام ده‌دن. واته وه‌ک هه‌ندیک که‌سه به‌هه‌له‌ تیپه‌گه‌یشتوون زمانی ستانداردی هاوبه‌ش، دیالیکته‌کان ره‌تناکاته‌وه و له‌ناویان نابات، چونکه زمانی ستاندارد شتیه‌ی نووسینی هاوبه‌شه له‌بواره‌کانی خویندن و راگه‌یاندن و ئیداره و ناخفتنی په‌تی بۆ چاکتر له‌ یه‌کدی گه‌یشتن له‌نیوان خۆمان و نیوان کورد و میلله‌تانی دیکه‌ی کوردستان و له‌گه‌ڵ نه‌و بیانیه‌یه‌ی کوردی فیرده‌بن.

(۲)

لیته‌ دا چهند سه‌رنج و تیپه‌یه‌یه‌ک ده‌خه‌مه‌ به‌ر چاوی نووسه‌ر و رۆژنامه‌نوس و کارمه‌ندانی هه‌یثای ده‌زگاکانی راگه‌یاندن، له‌پیناوی پیشخستنی هه‌ردوو دیالیکتی ناوه‌راست و باکوور (سۆرانی و کرمانجی) و له‌یه‌کدی نزیک‌کردنه‌وه‌یان و پیشنیاز ده‌که‌م که له‌به‌رچاو بگیرین له‌ پرۆژه‌ی (چه‌سپاندنی زمانی نووسینی هاوبه‌شی - ستانداردی - کوردی).
* کرداری ئیستا (رانه‌بردوو) یان داهااتوو له

نوووسینه‌که سترایته‌وه له باتی زندوو، مردوو، په‌ککه‌وتوو، تیگه‌یشتوو، فرۆشراو، خوراو، بردوو، کراوه‌ته، بووه‌ته، سیراوه‌ته‌وه ... هتند. به‌پرای مامۆستا جه‌مال نه‌به‌ز له‌م بواره‌دا واتا له‌ دۆخیتیکی تایبه‌تدا روون نییبه، بۆ نمۆونه له‌ شیبوه‌ی (خورای)، ئایا مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه تۆ خورای یان تشتییک خورا، به‌بۆچوونی من واتا له‌م دۆخه‌دا به‌پیتی رسته به‌ده‌رده‌که‌ویت، چونکه خورای له‌دۆخی یه‌که‌مدا به‌روه‌پووی ئه‌و که‌سه ده‌کریتته‌وه که له‌گه‌لیدا ده‌دویتی، یان له‌ پاش جیناو دیت (خورای یان تۆ خورای)، هه‌روه‌ها له‌ دۆخی دووه‌مدا په‌یشه‌که به‌ته‌نیا به‌کارناهیته (سیوی خورای، سیوه خورایه‌که)، به‌م جوړه واتا‌که‌ی له‌ سایه‌ی ناوی پیش خۆی روونده‌بیته‌وه.

* پاشگری ناوی یه‌کانی (تاک)، وا چاکه وه‌ک زاری کرمانجی و هه‌ندییک له‌ بنزاره‌کانی سۆزانی بیته، وه‌ک: ژنه‌ک، گوله‌ک، فیگره‌یه‌ک، چایه‌ک له‌باتی ژتییک، گولتییک، فیگره‌یییک، چایییک .. هتند. * له‌بواری گه‌نجینه‌ی په‌یف (وشه) و هاوواتاوه (synonym): ده‌بیته‌که‌لک له‌هه‌موو زار و بنزاره‌کان وه‌ریگیریت، بۆ نمۆونه: کدو، کوله‌که، کوندر / پاساری، چۆله‌که، چیچک / نووچه، هه‌وال، ده‌نگویاس / دۆت، کچ، کیژ / لاو، گه‌نج، جاحیل / هه‌له، شاشیی، چه‌وتیی، به‌لام له‌بارترینیان بۆ شیوه‌ی نووسینی هاوبه‌ش بچه‌سپیندریت.

* له‌بواری بئه‌چه‌که‌ی په‌یف، پیوسته‌ تیه‌په که‌وتوو‌ه‌کان بگه‌ریتنه‌وه، به‌تایبه‌تی تیه‌پی (د) که له‌ بنزاری سلیمانی و زاری کرمانجیدا له‌ زۆر په‌یفدا که‌وتوون، بۆ نمۆونه له‌ بنزاری سلیمانی ده‌گوتریت: خوا، به‌غا، منال، بیتمه‌وه، ئه‌نووسم، چیت به‌می له‌ باتی: خودا، به‌غداد، مندال، دیمه‌وه، ده‌نووسم، چت به‌می / یان له‌ زاری کرمانجی ده‌گوتریت: سار، زهر، پر، کرن، مرن له‌ جیاتی سارد، زهر،

* شیوانی واتا له‌به‌ر جیگۆرکیی جیناوی پیوه‌نووساو، هه‌ندییک جار له‌ زاری سۆزانییدا ده‌گوتریت نامه‌م بۆ نووسیت یان نامه‌ت بۆ نووسیم له‌ باتی نامه‌م بۆت (بۆ تۆ) نووسی یان نامه‌ت بۆم (بۆ من) نووسی. شیبوه‌ی دووه‌م ریکتر و دروستتره، بۆ روونکردنه‌وه‌ی زیاتر له‌م باره‌یه‌وه بڕوانه‌ ل ۳۳- ۳۴ ی سه‌رچاوه‌ ناوبراوه‌که‌ی مامۆستا جه‌مال نه‌به‌ز. * ده‌بیته‌ په‌یف به‌شیوه‌یه‌کی دروست بنووسریت، بۆ نمۆونه: ریگه‌ نه‌ک ریگا، سه‌د نه‌ک سه‌ت (هه‌رچه‌نده له‌ خویندنه‌وه‌دا تیه‌پی س به‌قه‌له‌وی ده‌نگه‌دریت، ئه‌م شیوه‌یه له‌ زۆر زماندا باوه)، به‌رانه‌ر نه‌ک به‌رامبه‌ر، هه‌فته نه‌ک هه‌فته، کوردستان نه‌ک کوردوستان، هه‌روه‌ها نک نه‌ک کن، ته‌ززه نه‌ک ته‌ززه، جه‌رگ نه‌ک جه‌رگ، هه‌وراز نه‌ک هه‌وراز ... هتند.

* تیه‌پیکی گۆراو له‌ هه‌ندییک په‌یف، له‌ بنزاری سلیمانییدا هه‌ندییک جار تیه‌پی (ف) کراوه‌ته (و) وه‌ک نه‌وت له‌ باتی نه‌فت - که له‌ بئه‌چه‌که‌دا (nephta) یه. واچاکه له‌م دۆخه‌ دا تیه‌پی (ف) به‌کاربه‌یت، چونکه ره‌سه‌نه (بئه‌چه‌که‌یه) و بۆ نزیکبوونه‌وه له‌ زاری کرمانجی و هه‌ندییک بنزاری سۆزانی، واته، نه‌فت، ئه‌شکه‌فت، مزگه‌فت، شفتی له‌باتی نه‌وت، ئه‌شکه‌وت، مزگه‌وت، شوتی ... هتند. هه‌ندییک جاریش تیه‌پی (ک) کراوه‌ته (ق) واچاکه راستبکریته‌وه، بۆ نمۆونه لک راستتره له‌ لق، رک راستتره له‌ رق، کینه راستتره له‌ قینه، خه‌لک راستتره له‌ خه‌لق، تاکه‌که‌س راستتره له‌ تاقه‌که‌س ... هتند.

* سیفه‌ت یان پاشگری ناوی کاراو به‌رکار، واچاکه وه‌کو هه‌ندییک بنزاری سۆزانی و زاری کرمانجی (یی یان ی) بیته، بۆ نمۆونه: گواستنه‌وه‌ی زندیی، کابرای مردیی یان په‌ککه‌وتیی، خوینه‌ری تیگه‌یشتیی، ئۆتۆمییلی فرۆشراو، سیوی خورای، کتیبه‌که‌م بردییه، فلان کرایته یان بوویته به‌رپه‌وه‌به‌ر،

سلبیی (نیگه تیڤ)ه، بۆ نمونه ده‌گوتریت، پرۆپاگانده‌ی نازیسه‌کان، پرۆپاگانده‌ی رژیمی به‌عس، به‌لام بۆ مه‌به‌ستی ئیجابی (پۆزه تیڤ) ده‌گوتریت کۆشش، وه‌ک کۆششی هه‌لبژاردن واته (الدعاية الانتخابية) له‌زمانی عه‌ره‌بی، یان

(election campaign) له‌زمانی ئینگلیزی، یان (Wahlkampf) له‌زمانی ئە‌لمانی) / هه‌روه‌ها تیپ (حرف) راستره له‌ پیته - رهنکه له (type) ی ئینگلیزییه‌وه هاتپیته / تیم (فریق) راستره له تیپ، چونکه له (team) ی ئینگلیزییه‌وه وه‌رگیراوه / سیمبۆل (واته ره‌مز) راستره له سونبل، چونکه له (symbolum) ی لاتینییه‌وه هاتوه / ئۆتۆمۆبیل راستره له ترومبیل، بیرو (فه‌ره‌سی) له‌بارتره له نووسینگه، که وه‌رگیرانی (مکتب) ی عه‌ره‌بییه ... هتد.

* هه‌ندیک په‌یڤی دروستکراو (داتا‌شراو) نارپکن، ده‌بیته چاره‌بکرتین بۆ نمونه، کاتژمیر که وه‌ک پتوه‌ری کات و وه‌ک کاتیش به‌کارده‌هیت، وه‌ک بۆ ماوه‌ی شه‌ش کاتژمیر واته شه‌ش سعات، به‌لام واتاکه شه‌ش ئامپیری کاتژمیرانه! هه‌ندیک نووسه‌ر په‌یڤی (ده‌مۆک) و هه‌ندیکیش په‌یڤی (سعات) بۆ ئە‌م مه‌به‌سته به‌کارده‌هیتن.

* له‌بواری فۆنه‌تیک ده‌کریت دوو جوړ ده‌نگ بۆ تیپیکی په‌یڤیک به‌کاربه‌یت بۆ نمونه، بنوسریت ئاو یان ناو، به‌لام بکرت به‌ئاث یان نا‌قیس بخویند‌ریته‌وه. (ئهم ده‌ستوره له‌ زمانی ئە‌لمانیدا ره‌چاوده‌کریت، بۆ نمونه، ده‌نوسریت ئینگلی (wenig) واته (که‌م)، که‌چی دوا تیپ به (گ) یان (ش) ده‌نگده‌ریت، واته به‌ ئینگلی یان ئینگلی ده‌خویند‌ریته‌وه.

* ده‌نگی تیپی (ک) یان (گ) وا چاکه هه‌میشه سووک بیته، واته ئە‌گه‌ر بکه‌ویته پیش تیپیکی ده‌نگداریشه‌وه نه‌گۆریت و وه‌ک (چ) یان (ج) ی قه‌له‌وی لینه‌هیت، بۆ نمونه، کێ، کێک، گیا،

پرد، کردن، مردن.

هه‌روه‌ها تیپی (گ) و (ت) ی که‌وتوو پتویسته بکه‌رینه‌وه، واته گوتن نه‌ک و تن، تشته نه‌ک شته، ده‌هیت یان دیت نه‌ک دی، ده‌کریت نه‌ک ئە‌کرێ، بخویند‌ریت نه‌ک بخویند‌رێ ... هتد.

* هه‌ر په‌یڤیک یان زاراوه‌یه‌ک له شیوه‌ی نووسینی ئیستای سۆرانیدا نه‌بیته: ده‌بیته له‌ زار یان بنزاره‌کانی دیکه وه‌رگیریت، بۆ نمونه ناوی جه‌مه‌کانی خواردن له کرمانجیدا هه‌ن، تیشته (جه‌می سه‌هینان)، فراڤین (جه‌می نیوه‌رۆ) و شیڤ (جه‌می ئیواران).

* له‌بواری جیگرتنه‌وه‌ی وشه‌ی بیانی، هه‌ر په‌یڤیکی بیانی کوردیه‌که‌ی له‌ زاریکی یان بنزاریکی دیکه دا هه‌بیته، ده‌بیته په‌یڤه کوردیه‌که جیگه‌ی بگرتنه‌وه، بۆ نمونه، زێرو لۆکه له‌ باتی ئالتوون و په‌مۆی تورکی، ئاروو له‌ جیاتی خیاری عه‌ره‌بی، وه‌رزش له‌باتی سپۆرتی ئینگلیزی، هۆزانان له‌باتی شاعیری عه‌ره‌بی / فیترکه له‌ باتی قوتابخانه (که له‌ کتابخانه‌وه هاتوه) ... هتد، به‌لام ئە‌و په‌یڤه بیانیانه‌ی جیگه‌ی خۆیان گرتوه و تیپی گرانی وه‌ک (ع) یان نیسه، وا چاکه وه‌ک خۆیان میننه‌وه، بۆ نمونه، کتیب، که‌رامه‌ت، تۆمه‌ت، حکومه‌ت، وه‌زاره‌ت، خه‌لک، که له (خلق) ی عه‌ره‌بییه‌وه هاتوه، له فارسی به‌واتای گه‌ل (شعب) به‌کاردیت، به‌لام له‌ کوردی به‌واتای (اهالی) به‌کاردیت ... هتد.

* ئە‌و وشه و زاراوانه‌ی به‌شاشی (هه‌له) به‌کارده‌هیتن، یان هیتراونه‌ته ناو زمانی کوردی پتویسته راستبکرتنه‌وه، بۆ نمونه، به‌روار هیچ واتای نییه (کاتی خۆی وه‌ک ناوی شوینی نووسینی نامه له‌ پیش رۆژی نووسیندا نووسراوه) و به‌هه‌له به‌واتای کات بلا‌بووه‌ته‌وه / پرۆپاگانده به‌هه‌له به‌مانای (دعا) ی ئیجابی (پۆزه تیڤ) به‌کارده‌هیت، له‌راستیدا پرۆپاگانده واتاکه‌ی

گیسک، گیسک ... هتد.

- به‌لام پێشگر و پاشگری ناو، وهک له ... دا،
وا چاکه به جودا بنوسرین (به‌هینه نووسین)، بۆ
نمونه: له کوردستان دا، له سه‌ده‌ی بیسته‌م دا ...
هتد.

*** ئه‌لفبێ:**

به‌رای من وا باشه له فیرگه‌ی سه‌ره‌تاییه‌وه
ده‌ستبکریت به‌به‌کاره‌ینانی ئه‌لفبێی کوردی-
لاتینی له‌ ته‌ک ئه‌لفبێی کوردی-عه‌ره‌بی: واته
به‌شیکێ وانه‌ی کوردی، له‌ پۆلی سییه‌م یان
چاره‌مه‌وه، به‌ئه‌لف و بیتی لاتینی بخویندریت: بۆ ئه‌م
مه‌به‌سته‌ش وا چاکه ئه‌لف و بیتییه‌که‌ی جه‌لا‌ده‌ت
به‌درخان به‌ده‌ستکاریه‌کی که‌مه‌وه به‌کاربه‌یت.

سه‌رچاوه:

۱- بۆ نمونه بروانه: لاپه‌ره ٤ ی، کتیبی
Nader Entessar Kurdish Ethnona-

(tionalism.Boulder. 1992)

۲- شایه‌نی باسه که زاراوه‌ی «کرمانج» له
هموو به‌شه‌کانی کوردستان به‌کاردیت، له‌ باکوور و
رۆژئاوا‌ی کوردستاندا، کورد و کرمانج وهک یه‌ک
(به‌همان واتا) به‌کارده‌ین، له‌ ناوه‌راستی
کوردستان زاراوه‌ی کرمانج به‌مانای خێله‌کی
به‌کاردیت، بۆ نمونه له‌ شاری هه‌ولێر به‌خه‌لکی
ده‌شتی و خو‌شناوه‌تی ده‌لێن کرمانج، له‌ ده‌قه‌ری
موکریان خێل به‌ دوو به‌ش داده‌نریت، به‌گزاده و
کرمانج. به‌هه‌رحال هه‌ردوو په‌یقی کورد و کرمانج
هاومانان. هه‌رچه‌نده‌ کرمانجی سه‌روو و خواروو یان
ژووروو و ناوه‌راست) له‌ لایه‌ن زۆر نووسه‌ر و
زماناس بۆ ناوانی دیالیکتی باکوور و دیالیکتی
ناوه‌راست به‌کارده‌ین، به‌لام به‌شیه‌یه‌کی گشتی
زاری باکوور به‌کرمانجی (له‌ کوردستانی باشوور
به‌بادینی) ناوبانگی ده‌رکردوه و زاری ناوه‌راستیش
به‌سۆرانی ده‌ناسریت.

* ناکردنی کرداری فه‌رمان، وا چاکه بۆ ئه‌م
شیوه‌یه‌ پێشگری (نه) به‌کاربه‌یت، واته، نه‌که
نه‌ک مه‌که، نه‌نووسه نه‌ک مه‌نووسه، نه‌خۆ نه‌ک
مه‌خۆ ... هتد، بۆ نزیکبوونه‌وه‌ی زاره‌کان و، چونکه
(نه) ئامرازی نا (نفی) کردنه نه‌ک (مه).

* ره‌نگ: به‌مه‌به‌ستی له‌یه‌کدی نزیکبوونه‌وه‌و
هاوبه‌شیه‌ی ده‌بیت له‌ زمانی نووسینی هاوبه‌شدا
ناوی هه‌موو ره‌نگه‌کان به‌یه‌ک شیوه‌بن، به‌چاکی
ده‌زائم به‌م شیوه‌یه‌بن: سۆر، سپی، زه‌رد، که‌سک،
ره‌ش، شین، مۆر، په‌مبه، نارنجی، قاوه‌یی، خاکی،
مشکی.

* ژماره: ده‌بیت ژماره له‌شیوه‌ی نووسینی
هاوبه‌شدا به‌یه‌ک جو‌ربن، وای به‌باش ده‌زائم، که‌وا
به‌م شیوه‌یه‌ بن، چار، هه‌فت، یازده، دوازه، سێزده،
چارده، پاژده، شازده، هه‌فده، هه‌شده، نۆزده،
شه‌ست، هه‌فتا، هه‌شتا، سه‌د ... هتد، هه‌روه‌ها
یه‌که‌م، دووهم، سییه‌م، چاره‌م، هه‌فته‌م، ده‌یه‌م،
یازده‌م، چاره‌ده‌م، هه‌فده‌م، هه‌شده‌م، بیسته‌م،
په‌نجایه‌م، شه‌سته‌م، هه‌فتایه‌م، هه‌شتایه‌م، نه‌وه‌ته‌م،
سه‌ده‌م ... هتد.

* ناوی رۆژه‌کانی هه‌فته و مانگه‌گه‌کانی سال،
ده‌بیت ناوه‌کان به‌یه‌ک جو‌ربن، وه‌ک: شه‌مه،
یه‌کشه‌م، دووشه‌م، سێشه‌م، چارشه‌م، پێنجشه‌م،
هه‌ینی، هه‌روه‌ها پێسته‌ ناوی مانگه‌کانی سالی
یه‌کبه‌خین.

*** رینووس:**

- وا چاکه سیفه‌ت و ناو و کرداره پیکهاتوو
(م‌رکب)ه‌کان پیکه‌وه بنووسرین، بۆ نمونه،
خێرخواز، سه‌رسۆر، بیکه‌س، سه‌رپشک، گۆرانیبیژ،
هونه‌رمه‌ند، پێخواردن، لێوه‌گرتن، به‌کاره‌ینان،
ده‌به‌ده‌کردن، هۆشیارکردنه‌وه، تیپروانین،
پێوه‌نووساندن، سه‌رلێده‌رچوون، چاوپیکه‌وتن،
ده‌ستوه‌شاندن ... هتد.

